יגיע כפיך כי תאכל

תורה ומלאכה — הרב יחזקאל ליכטנשטיין

אהב את המלאכה — יונה עמנואל

נספח: החיוב ללמד בנו אומנות — הרב קלמן כהנא

המעבר ממלאכה עפ"י שיטת ר' ישמעאל למלאכה עפ"י שיטת רשב"י — הרב משה לוינגר

הרב יחזקאל ליכטנשטיין

תורה ומלאכה

ביחסי הגומלין בין למוד תורה לבין עבודה פיזית, יש להבחין בשני מצבים — העולם האידיאלי כפי שהיה לפני חטאו של אדם הראשון, והעולם הנוכחי לאחר החטא.

החטא הקדמון

"ויקח ה' אלקים את האדם ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה"[1]. דורשים חז"ל — הניח לו והגין עליו ועידנו מכל אילני גן עדן. "ויניחהו" — שנתן לו מצות שבת, "לעבדה" — שמא תאמר, יש מלאכה בגן עדן לפתח ולשדד את האדמה, והלא כל האילנות נצמחים מאליהם! או שמא תאמר, יש בו מלאכה בגן עדן להשקות את הגן, והלא נהר יוצא מעדן להשקות את הגן! אלא "לעבדה ולשמרה" — לעסוק בדברי תורה ולשמור מצוותיה[2].

תפקיד האדם בעולם לעסוק בדברים רוחניים, לתת מיצוי ותוכן מתאים לנשמת א־לוקים שבאדם. לצורך מילוי תפקיד זה של האדם, כל כוחות הטבע השתעבדו לצורך פרנסת האדם, וכל הכוחות הפועלים בעולם עשו את מלאכתם מאליהם כדי שהאדם יהיה פנוי לעבודת האלוקים. הקב"ה ברא עולם שכולו טוב שבו כוחות הטבע אינם הורסים, אלא משעבדים עצמם לטובת האדם בכדי להוציא לפועל את רצון האלוקים בעולם.

אדם הראשון, היתה מחיצתו לפנים ממלאכי השרת[3]. אדם הראשון — מיסב בגן עדן היה, והיו מלאכי השרת צולין לו בשר ומסננין לו יין וכו'[4]. וכל כך למה? כדי שיעסוק רק בדברים רוחניים, ועול הפרנסה לא יהיה מוטל עליו.

1 בראשית ב' ט"ו.
2 ילק"ש בראשית כ"ב. וכן: "לעבדה" — מצוות עשה, "ולשמרה" — מצוות ל"ת.
3 בר"ר כ"א א'.
4 סנהדרין נט:

אדם וחוה לפני החטא — "ויהיו שניהם ערומים האדם ואשתו, ולא יתבוששו"[5], לא עסקו בעצמם, בגופם, אלא רק בעשיית רצון האלוקים והדבקות בו. לפני החטא היה האדם טבעי, חי תוך קירבת אלוקים, מצוי ועומד לפני ה', כבן לפני אבא, ללא חיץ וללא רתיעה, וכך היה האדם מאושר ואשרו היה שלם[6].

כך היה צריך להיות העולם — עולם שכולו שבת, שבו האדם עוסק ביצירה רוחנית וכל העשיה הגשמית נעשית מאליה, ולכך נברא האדם בערב שבת, כדי שיכנס לשבת — לעולם השבתי.

אבל האדם חטא — "חטא האדם הראשון, שנתנכר לעצמיותו, שפנה לדעתו של נחש, ואבד את עצמו, לא ידע להשיב תשובה ברורה על שאלת "איכה?", מפני שלא ידע נפשו, מפני שהאניות האמיתית נאבדה ממנו בחטא ההשתחוייה לאל זר"[7].

האדם זנח את תפקידו, התכחש למהותו וחיפש עסוקים בתחום אחר. משחטא ומרד בה', נתרחק מה', יצא מעיגול האורה של קרבת אלוקים, ואז ראה האדם יותר את עצמו ובשרו. באור האלוקי שהיה שרוי בו לפני החטא — ראה לבו רק אלוקות בכל, אבל מחוץ לאור האלוקי, לאחר מרדו, ראו עיניו את עצמו בלבד[6]. האדם חפש את ההנאה הגופנית, את הרגשת הגוף הגשמי, "כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעיניים"[8]. ולאחר החטא — "וידעו כי ערומים הם"[9].

"ויעש ה' אלקים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם"[10], ובתורתו של רבי מאיר מצאו כתוב "כותנות אור"[11]. ופירש הרמב"ם ז"ל, שרבי מאיר היה חושב בכותנות אור שהיו לאדם תחילה, ועתה נהפכו לעור וחומר, ובחשבו כך כתב רבי מאיר — אור[12]. מה שהיה צריך להיות שקוף ובהיר, נעשה מעובה ומכוסה. "אור הלבבות הדק והמעולה" — נתגשם ונתעבה לעור גס וקודר.

העונש לחטא, זה, הוא חיוב האדם לעבוד עבודה פיזית לצורך פרנסתו — "בזעת אפך תאכל לחם"[13].

תניא, רבי שמעון בן אלעזר אומר: מימי לא ראיתי צבי קייץ וארי סבל ושועל חנוני, והם מתפרנסים שלא בצער. והם לא נבראו אלא לשמשני, ואני נבראתי

5 בראשית ב' כ"ה.
6 הרב א. בר־שאול זצ"ל: "ריח מים".
7 הראי"ה קוק זצ"ל: "אורות הקדש" ג', עמ' ק"מ.
8 בראשית ג' ו'.
9 בראשית ג' ז'.
10 בראשית ג' כ"א.
11 בר"ר פרשה כ' י"ב.
12 "מתנות כהונה" ופירוש מהרז"ו שם.
13 בראשית ג' י"ט.

לשמש את קוני. ומה אלו, שלא נבראו אלא לשמשני — מתפרנסים שלא בצער, אני, שנבראתי לשמש את קוני — על אחת כמה וכמה! אלא, שהרעותי את מעשי וקפחתי את פרנסתי[14]. "האדם שנבדל הוא מכל שאר בעלי החיים מצד הנפש שבו, שאין נפשו בהמית רק נפשו שכלית, מחוייב שיהיו לו פעולות המתייחסות אל נפשו השכלית — פעולות שכליות אלוקיות"[15]. כי מה שהאדם הוא נגר ובנאי ועושה מלאכת האופה וכו', שודאי אף כי דברים אלו צריכים מדה שכלית, אבל אינם מצד שלמות האדם (כי הם פעולות לקיומו הפיזי, והיה צריך לעסוק בדברים אלוקיים). כשנברא האדם — לא נבראו עמו המלאכה ותקון הבגדים ובנין הבתים, אלא היה בגן עדן בלא דברים אלו, ולולא החטא לא היה צריך להם.

ולאחר החטא אנחנו מצווים לעבוד — "ששת ימים **תעבד** ועשית כל מלאכתך"[16]. אנחנו מצווים לעבוד בימי החול כדי לתקן את העולם, כדי לאחד את כל הטוב הטמון בכוחות הטבע על מנת להחזירם שימלאו את תפקידם האמיתי — עשיית רצון האלוקים בעולם.

"ויהי ערב ויהי בקר" — אי אפשר להגיע לבקר — אור, אלא ע"י הערב — עבודה פיזית. מלבד שבת, שבה לא נאמר "ויהי ערב", כי בחינת השבת — מעין העולם שהיה קודם החטא.

"כל תורה שאין עמה מלאכה — סופה בטילה"[17]. ואחז"ל: "לשמור את דרך עץ החיים" — מכאן שדרך ארץ קדמה לתורה. אמנם, יש בזה מדרגות — חסידים הראשונים עשו תורתן קבע ומלאכתן עראי; למרות שהוצרכנו ג"כ למלאכה, כמו שכתוב "ואספת דגנך", מ"מ צריך להיות עיקר התורה, והמלאכה — טפלה.

ואמרו: **תורתן ומלאכתן** — כשם שיש דברי תורה מיוחדין לכל איש ישראל, כמו כן מלאכה ותיקון המעשה מיוחד לכל איש ישראל וצריך האדם להכין ולהבין עצמו להשלים ולהוציא מהכח אל הפועל, הארה המיוחדת אליו עפ"י תקון המעשים שלו". — "לאחר החטא נאמר וישלחהו מגן עדן לעבוד את האדמה. הקב"ה שלח את האדם לתקן את העולמות השפלים ע"י עבודה גשמית — בצרוף עם האדמה[18].

כל אחד אחראי לתקן את העשיה שבה הוא עוסק ע"י טוהר מדות, עזרה לזולת

14 סוף מס' קדושין.
15 מהר"ל: "חפארת ישראל", פרק א'.
16 שמות כ' ט'.
17 אבות ב'.
18 "שפת אמת" בראשית תרמ"ד, ופרשת תרומה. "בני ישששכר" — חודש אדר, מאמר ד' — ל"ט מלאכות שנתהוו בעולם ע"י ל"ט קללות שנתקללו ע"י חטא אדה"ר. עיי"ש.

וכיו"ב, וע"י קשור של מלאכה לתורה — של יום חול לשבת. לקדש את החומר ולהחזיר את העולם לתיקונו כפי שהיה לפני "החטא הקדמון". אסור לנו להשאיר את הכלכלה, המדיניות והפוליטיקה המעשית ואת ברכת הארץ לגוים, ולעסוק רק בדברי רוח. אנחנו חייבים לטפל בזה בשלב זה כדי לתקן את הכוחות ולא להשאירם לאחרים — שמא מתוך רדיפת בצע וכיו"ב יקלקלו אותם יותר[19].

שיטת רשב"י ובנו

יתכן, שליחידי סגולה מסוגו של רשב"י ובנו ר' אליעזר — ניתנה אפשרות לעסוק רק בלמוד תורה. תנו רבנן: "ואספת דגנך ותירשך ויצהרך" — מה תלמוד לומר (כלומר, מה התורה מלמדת אותנו במלים אלו)? לפי שנאמר "לא ימוש ספר התורה הזה מפיך" — יכול דברים ככתבם (כלומר, **שאל** לו לאדם מישראל להפסיק פיו מן התורה), ת"ל "ואספת דגנך" — הנהג בהם מנהג דרך ארץ, דברי רבי ישמעאל (כלומר, לימוד התורה אינו על חשבונם של מעשים, שסדרו של עולם מחייב אותם, הנקראים בלשון חז"ל — "דרך ארץ", והתורה מצוה את האדם "ואספת דגנך ותירשך ויצהרך" — בזמן שהשדה והכרם מחכים לך צא ועשה מלאכתך. — זו דעת רבי ישמעאל).

רבי שמעון בר יוחאי אומר: אפשר אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה ודש בשעת דישה וזורה בשעת הרוח — תורה מה תהא עליה? אלא, בזמן שישראל עושין רצונו של מקום — מלאכתן נעשית ע"י אחרים, וכשאין עושין רצונו של מקום — מלאכתן נעשית על ידם, שנאמר "ואספת דגנך"[20]. שואלים המפרשים: והרי פסוק זה נאמר בפרשת "והיה אם שמע תשמעו", א"כ כיצד אפשר לפרשו בזמן שאין עושין רצונו של מקום? אלא, שלא אמר רשב"י שאין עושין **מצותו** של מקום, אלא אין עושין **רצונו** — את הרצון הראשון של הקב"ה בבריאת העולם — לפני חטא אדה"ר — שיהיה אדם פנוי רק לדברי תורה. ולכן במציאות שלאחר החטא, מלאכתן נעשית ע"י עצמם בזמן של "והיה אם שמוע תשמעו" וזה המצב הטוב ביותר במציאות החדשה, אבל זה לא לכתחילה, כי אין עשיית רצונו של מקום כפי שצריך היה להיות[21].

19 ע"פ דבר זה אפשר להסביר את טעותו של יצחק אבינו, שידע שיעקב איש תם יושב אהלים ורצה שיעקב ימשיך לעסוק בתורה בלבד ועשו יקבל את ברכת הארץ ויפרנס גם את יעקב, אך רבקה ידעה שמאז החטא צריך גם לעבוד.

20 ברכות לה:

21 עיין "פרי צדיק" פ' לך לך.

וסיום המאמר בתלמוד — "אמר אביי: הרבה עשו כרבי ישמעאל ועלתה בידן, כרשב"י — ולא עלתה בידן". שיטתו של רשב"י אינה נדחית (כי לא נאמר שהלכה כרבי ישמעאל), אך היא איננה דרך לרבים, אלא ליחידים, ליחידי סגולה מסוגו של רשב"י ובנו ר"א, ומסוגו של רבי חנינא בן דוסא — "חנינא בני דיו בקב חרובים"[22].

רשב"י השמיע פה דעתו לא רק לגבי עצמו ושכמותו, אלא גם לכלל ישראל, כפי המסופר בתלמוד: בימי הרדיפות והגזרות אחרי מרד בר כוכבא, יצא על רשב"י גזר דין מוות, כי השמיע דברי קנטור כלפי מלכות רומי. הלך הוא ובנו ר"א והתחבאו במערה, שעל פתחה היו עץ חרוב ומעין מים, ובאלו מצאו מחייתם. החרוב והמעין זומנו להם בנס. שתים עשרה שנה ישבו במערה, ובימים אלו הסיחו דעתם כליל מכל המעשים הנעשים תחת השמש והפליגו לעולמות עליונים. לבסוף מת הקיסר ובטלו גזרותיו, והם נקראו לצאת לאויר העולם. יציאתם מן המערה, היתה כאילו ירידה מן העולם העליון, והם ראו לפניהם עולם של ישוב ובני אדם עמלים בתוכו. המראה היה מוזר בעיניהם: "יצאו וראו בני אדם כשהם חורשים וזורעים אמרו: מניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה?! כל מקום שנותנים עיניהם — מיד נשרף. יצתה בת קול ואמרה להם: להחריב עולמי יצאתם?! חזרו למערה". רשב"י ור"א לא יכלו לתפוס את מהלך החיים הרגיל, את עיסוקם של הבריות בעבודות שאין בהם חיי עולם. תוהים ובוהים התהלכו, ולא די שלא הכירם מקומם בתוך ישובו של עולם, אלא גם גרמו נזק.

והמשך האגדה — חזרו למערה להתעמק ולהבין טבעם של חיי שעה. שהו במערה עוד שנים עשר חודש ויצאו, וכל מקום שהיה ר"א מכה — היה רשב"י מרפא. אמר לו: "בני, די לעולם אני ואתה", כלומר, רבי אלעזר יצא מן המערה גם בפעם השניה כדרך שיצא מתוכה בפעם הראשונה — ועדיין לא יכול לעכל שאנשים שקועים בחיי שעה, אבל רבי שמעון אביו הגיע לידי תפיסה, שכך צריך להיות סדרו של עולם. בעצם קיבל רשב"י כעת את דעתו של רבי ישמעאל, אולם מסקנתו זו היתה לגבי כלל בני אדם, אבל הוא ובנו נשארו בהוייתם — "די לעולם אני ואתה".

והמשך האגדה — בערב שבת בין השמשות פגעו בזקן הרץ והדסים בידו, ולשאלתם לשם מה ההדסים, ענה להם הזקן — לכבוד שבת, אחד כנגד "זכור" ואחד כנגד "שמור". אמר רשב"י לבנו: "ראה כמה חביבים מצוות על ישראל", והתישבה דעתם[23].

22 תענית כד:
23 שבת לג:

במעשה הזקן בערב שבת, הבינו את הקשר בין חיי שעה לחיי עולם. ערב שבת, בין השמשות, היא נקודת הפגישה שבין הנצח לחולף, בין החול לקודש, ועולמנו מתקיים ע"י עשיית מלאכה הקשורה לשבת שבה אין מלאכה. ימי החול הולכים לקראת שבת. זהו הסוד של חיי שעה — מלאכה מתוך תורה ולקראת תורה.

אם כן תפקידנו לעבוד ולרומם את הכוחות הגשמיים ולקשור את המלאכה לתורה.

"והדסים בידו" — ריחניות רוחנית היא הנותנת משמעות למעשינו הגשמיים. "איזה דבר שהנשמה נהנית ממנו? — זה הריח". "הדס — יש בו ריח". ריח טוב זה הוא שהשיב את נפשם של רשב"י ובנו בצאתם מהמערה. בחטא אדה"ר נפגמו חושיו של האדם. נפגם הדיבור — בזה שהוסיפה חוה בדבריה "ולא תגעו בו"[24]. נפגמה השמיעה — בזה ששמעה לדברי הנחש. נפגמה הראיה — "ותרא האשה כי טוב העץ למאכל"[25]. נפגם המעשה — "ותקח מפריו ותאכל, ותתן גם לאישה עמה ויאכל"[25].

רק לחוש הריח, עקב רוממות מעלתו — לא היה הנחש יכול להגיע. לכך לא נפגם חוש זה ונשאר בקדושתו העליונה, נשאר כפי שהיה בתחילה לפני החטא. ולכן בכוח חוש מתוקן זה מגיעים להבנה עמוקה. כל דבר שבקדושה, בעם ישראל בכלל ובצדיקים בפרט, מתפתח בבחינת הריח העומד בטהרתו ובקדושתו[26].

ישוב ארץ ישראל

בארץ ישראל הדברים מקבלים חשיבות נוספת. ה"חתם סופר" כתב על מחלוקת ר' ישמעאל ורשב"י: "ר' ישמעאל נמי לא אמר מקרא "ואספת דגנך" אלא בא"י ורוב ישראל שרויין, **שהעבודה בקרקע גופה מצוה משום ישוב ארץ ישראל**, ולהוציא פירותיה הקדושים, ועל זה ציותה תורה — "ואספת דגנך", ובועז זורה גורן השעורים הלילה, משום מצוה. וכאילו תאמר: לא אניח תפילין מפני שאני עוסק בתורה, הכי נמי לא יאמר: לא אאסוף דגני מפני עסק התורה. ואפשר, אפילו שאר אומנויות שיש בהם ישוב העולם — הכל בכלל מצוה..."[27].

א"כ, בארץ ישראל יש לעבודה משמעות נוספת של מצות ישוב א"י. גם הארץ

24 בראשית ג' ג'. ועיין בב"ר י"ט ד' וילק"ש בראשית רמז כ"ו.

25 בראשית ג' ו'.

26 "מי מרום" — הגדה של פסח, "בדמייך חיי". "מי מרום", סידור התפילה, "לריח ניחוח". "בני יששכר" — חודש אדר, מאמר א'. וכן מופיע ב"בני ישששכר" — שבתות, מאמר ו' — הדס בגימטריא ס"ט, הוא ההפרש בגימטריא בין 'עור' ל'אור'.

27 חת"ס סופר — חידושים למסכת סוכה, דף ל"ו.

חטאה בזמן הבריאה. — "עץ פרי עושה פרי"[28] — "שיהא טעם העץ כטעם הפרי, והיא לא עשתה כן, אלא "ותוצא הארץ... ועץ עושה פרי", דהיינו עץ ללא טעם הפרי, אלא כאמצעי לפרי עצמו. לפיכך, כשנחקלל אדם על עוונו, נפקדה גם היא על עוונה ונתקללה[29].

חז"ל אומרים על הפסוק: "ארץ לא מטוהרה היא, לא גושמה ביום זעם"[30]. שהוא מדבר על המבול — שהמבול לא ירד על א"י, אלא המים נשפכו מארצות אחרות גם עליה. ולא ירד עליה מבול — כי בזמן חטא הארץ, א"י לא חטאה. אלא שמרוב הזעם על העולם, נסתרה גדולתה של הארץ על גוויה, נסתרה ארץ זבת חלב ודבש, אוירה המחכים... וכן נסתר ייחודה של הארץ בעץ פרי עושה פרי — טעם העץ כטעם הפרי[31]. א"כ, בעבודת האדמה בא"י, אנחנו מסירים את הכסוי שנתכסתה הארץ מזוהמת העולם ומגלים מחדש את גדולתה של א"י בפירותיה.

וכן אין לך קץ מגולה מזה, שנאמר: "ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל". ומסביר רש"י, כשתתן א"י פריה בעין יפה — אז יקרב הקץ ואין לך קץ מגולה מזה[32]. תחילת הגאולה ע"י הופעת עצי פרי על אדמת הקודש.

רבן יוחנן בן זכאי, אשר הדריכנו בתקנותיו עם צאתנו לגלות, הוא גם משמיענו את הדרך והמעשה — עם שובנו אל הארץ. "רבן יוחנן בן זכאי היה אומר: אם היתה נטיעה בתוך ידך ויאמרו לך — הרי לך המשיח! בוא ונטע את הנטיעה ואח"כ צא והקבילו"[33]. בדברים קצרים מציג ריב"ז את הבעיה העתידה להתחדש בסוף הגלות, בעת שתגיע התעוררות ישראל לתחייה, כאשר "הנטיעה בתוך ידך", תתיצב לפנינו אז השאלה: הנה מתקרב ובא המשיח, מה לנו ולקטנות זו שבחולין, לעבודת אדמה, לגאולת קרקע וכיו"ב, למעשים חמריים פעוטים, "הרי לך משיח" — אורו של עולם, "הריחו ביראת ה'" — רוחניות נפלאה, מי ראה כזאת? מי שמע כאלה? התגובה הספונטנית לקראתו עשויה להיות — בזריקת הנטיעה, בביטול ובזלזול המעשים החמריים המתגמדים לפני הדבר הגדול — "משיח". — עונה לעומתם ריב"ז: "בוא ונטע את הנטיעה, ואח"כ צא והקבילו".

28 בראשית א' י"א.
29 ילק"ש בראשית ח'.
30 יחזקאל כ"ב כ"ד.
31 ב"ר ל"ב ל"ג. ילק"ש יחזקאל. זבחים קיג. וכן עיין רמב"ן עה"ת בראשית ח' י"א.
32 סנהדרין צח. וכן בכתבי הרמב"ן א' עמ' ע"ר — "שיצוה להרים לשאת פרים כאשר יקרב קץ ישראל לשוב, טרם בואם".
33 אבות דר"נ. ועיין באריכות ב"אדרת אמונה" (הרב עוזי קלכהיים), עמודים 237–271.

אין הנטיעה וישוב א"י בניגוד למשיח. אדרבה, הם משלימים את החיזיון ומכשירים את הדרך אליו. רגלי "המבשר" עומדות על הרי ישראל המניבים את פירותיהם לבני ישראל שקרבו לבוא.

וכך כותב הגר"א בדרך נסיעתו לא"י: "יזכני השי"ת לנטוע במו־ידי עצי פרי בסביבות ירושלים, לקיים: "כי תבואו אל הארץ ונטעתם...", בסוד "הקץ המגולה"[34].

נטיעות מתוקנות

פתגמו של הרב קוק זצ"ל לחודש שבט — "חשק נטיעת האילנות נובע מחפץ הטבת הדורות הבאים, המובלט בתקפו בעץ החרוב"[35]. פתגם זה רומז למסופר בתלמוד: יום אחד היה חוני המעגל הולך בדרך. ראה אדם נוטע חרוב, שאל אותו: לכמה שנים ישא פירות? השיבו: בעוד 70 שנה! שוב שאל אותו: וכי סבור אתה שתחיה עוד 70 שנה? אמר לו אותו אדם: עולם זה מצאתיו עם עצי חרובים. כשם ששתלו אבותי למעני, כך אני שותל למען בני[36].

וכן במדרש: "כי תבואו אל הארץ ונטעתם" — אמר הקב"ה לישראל: אף על פי שתמצאו אותה מלאה כל טוב — לא תאמרו נשב ולא ניטע, אלא הוו זהירים בנטיעות, היו נוטעים לבניכם... לפיכך לא ייבטל אדם מנטיעות, אלא כשם שמצא עוד יוסיף ויטע, אפילו יהיה זקן[37].

"חשק נטיעת האילנות" — שמחת היצירה בנטיעת עצי מאכל נובע ע"פ רוב מעולם החומר, החשק קשור לעולם החושים — "כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים", והנוטע מתכוון להנאתו הוא, לזכות בפירות העץ למאכל, למלא תאוות האכילה בפירות העץ. ברם, פעולה זו משכללת את העולם ומוציאה אותו מחורבנו. בשרשה של פעולה זו יש קשר לכל היש השואף לתיקון ועילוי, וחפץ זה כולל גם "חפץ הטבת הדורות הבאים". אמנם, בנטיעת עץ החרוב, שאת פירותיו ישא לאחר 70 שנה שהם תקופת חיי אדם, מתגלה חפץ זה בטהרתו, שכן הנטיעה נעשית לא לשם הנאה פרטית־אישית, אלא רק לשם "הטבת הדורות", כתשובת הזקן לחוני המעגל[38].

34 "חזון ציון" עמ' 139.
35 "מגד ירחים" לוח "ארץ הצבי".
36 תענית כג.
37 תנחומא קדושים.
38 "באר מגד ירחים" — הרב עוזי קלכהיים.

יש כאן תיקון העולם ע"י נטיעת החרוב, תקון העולם השלם יבוא כשיתעלה האדם מ"חשק" ל"חפץ" כללי לשאיפת הטבת הדורות, הרי שמלאכה הנעשית מתוך מניעים לעזור לזולת — היא אשר תחקן את העולם ותחזירהו למצבו השלם. נטיעות מתוך אידאולוגיה של צדק סוציאלי וכיו"ב — הן אשר תתקנה את עולם החומר ויעמידוהו כעולם שכולו טוב כפי שהיה צריך להיות.

בחברה שיתופית — בקיבוץ — מקבל הדבר משמעות חזקה יותר. עבודה חקלאית ויצור תעשייתי שאינם כרוכים בתחרות אישית, ברדיפת בצע, בתביעה רכושנית המגדלת עבריינים השטופים בגניבה ובגזילה, בחמס ובחימוד אשר לרעך — יש בהם תיקון כוח העשייה לצורך תיקונו של עולם.

כמו כן מילוי צרכיו של החבר בקיבוץ, מאפשרים לו להתפנות לאחר שעות העבודה ללמוד תורה ועיסוק בדברים רוחניים מבלי להשתקע בצרכי הבית הפרטיים. יש כאן אפשרות נעלה של קישור מלאכה לתורה.

ככל שנעסוק יותר בזמן הפנוי בלימוד תורה, נקשור יחד את תורה ועבודה, עבודה מתוך תורה ולקראת תורה, נמלא את תפקידנו "לתקן עולם במלכות שדי".

כי שם ה' אקרא הבו גודל לא־להינו

פירוש על דרך מושכל, כי העיקר התכליתי אשר יתנהג האומה באופן טבעי מושגח פרטי, וזה כי יקצרו ויאספו דגנם, וראשית כל אשר לו יובא בית ה' ולמשרתיו הקדושים, ושלוש פעמים בשנה יעזבו כל אשר להם תחת כנפי הבטחון הא־להי ויבואו להיראות פני ה'. וכאשר יישירו לכת תוסיף הארץ לתת פריה, ותהיה חיתת ה' על הגויים סביב, ובכל מפעל ומצעד יזכיר ויברך שם הבורא יתברך. וחיים כזה הוא חיים רוחניים, ויקר מכל חיי העולם הבא לכל מתבונן. לא כן בימי משה אשר נפרצו גבולות הטבע ונהרסו מבצרי ההנהגה התמידית, רק לא פעלו מאומה, והמן יורד, וכל אחד רואה עמוד הענן וכבוד ה', וה' הולך לפניהם — הלזה יקרא תכליתי?! הלא אין זה רק חיי העולם הבא, חיים של מלאכים, וכמאמרם ז"ל (מכילתא בשלח יז): לא ניתנה תורה אלא לאוכלי מן. וכבר חז"ל בעמדם על ענין זה הפליגו לדבר ודרשו (סנהדרין כ, א) ברוח קדשם (משלי לא, כא) "שקר החן" — זה דורו של משה ויהושע, "והבל היופי" — זה דורו של חזקיה, שגם בו היה נס ופלא במפלת סנחריב וכיוצא בזה, בעמידת הצל וכיוצא בזה. "אשה יראת ה' היא תתהלל" — זה דורו של ר' יהודה ברבי אילעי שהיו ששה תלמידים מתכסים בטלית אחת ועוסקים בתורה (עכ"ל הגמרא). וזה "אשה" — היא החומר, שהחומר פעל פועל א־להי. לא כן בדורות הללו, כמעט בטלה הבחירה ונהרסו מפעלי החומר. אך למה נצרכו לזה אם אין זה התכלית האמיתי?! אולם כאשר יסוד התורה "אנכי" ו"לא יהיה לך", כן יסוד האמונה והאומה הוא ארבעים שנה האלו, כי בזמן כזה יכלו לפרש התורה היטב ולזכך נפשותם עד היותם יותר במעלה כאישים הנבדלים, והשרישו האמונה והנפש הא־להי בזרעם אחריהם. וגם זה המופת על האמת לקלי הדעת כמו שכתב רמב"ם. ולכך הוצרכו למשה. וזה באבות לא נראה הקב"ה בהנהגה נסיית, רק אברהם נתן "ארבע מאות (שקל כסף עובר לסוחר") עבור כברת ארץ. וזה (שמות ו, ג) "ושמי ה' לא נודעתי להם". לא כן במשה "איש הא־להים" בעלא דמטרוניתא [זוהר הקדוש (רלו, ב)] שהוא ביטול מוסדות הטבע, אשר היא המטרוניתא המנהגת בתבל [הגר"א]. ולכן אמר להם משה: דעו כי בכם יהיה הנהגה טבעית אשר נקרא בשם "א־להים". רק "כי שם ה' אקרא" — שזה הנהגה נסית — "הבו גודל לא־להינו", שבזמן שישראל עושים רצונו של מקום מוסיפים כוח בפמליא של מעלה, הוא הנהגה טבעית אשר היא הפמליא של מעלה, והבן.

("משך חכמה", פרשת האזינו)

יונה עמנואל

אהַב את המלאכה

מוגש באהבה לחברי קבוץ שעלבים
— עובדי אדמת ארץ ישראל באהבה

פרק א

במסכת אבות, פרק א, משנה י, נאמר:
שמעיה אומר: אהב את המלאכה.

רבי עובדיה מברטנורה מפרש:

אהַב את המלאכה — אפילו יש לו במה להתפרנס חייב לעסוק במלאכה, שהבטלה מביאה לידי שיעמום (כתובות, נט ע"ב). ושנא את הרבנות — ולא תאמר אדם גדול אני וגנאי לי לעסוק במלאכה, דאמר ליה רב לרב כהנא (פסחים, קי"ג ע"א) פשוט גבלתא בשוק וטול אגרא ולא תימא כהנא אנא, גברא רבא אנא וסניא בי מלתא.

"תפארת ישראל" כותב על דברי המשנה:

נראה לי, משום דעל ידי שלושה דברים יפרנס אדם את עצמו, או ע"י גופו במלאכה, או ע"י ממונו במשא ומתן, או ע"י שכלו בלימוד חכמתו לאחרים. ויעצו התנא שיאהב ללמוד מלאכה להתפרנס ממנה, שכל עוד שיאהב מלאכתו יעשה אותה בשלימות ובקלות יותר, וכמ"ש "ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אותה", וכן כתוב "בחוקותיך אשתעשע לא אשכח דברך". וכן מצינו ראינו כל יום בעלי מלאכה כבידה, כספנים וכדומה, שמזמרים בעת מלאכתם להקל עבודתם. ולא להתפרנס מחכמתו, שהרבה מחלת לב עמה, ובפרט אם ירצה להתפרנס מחכמת התורה, איך ישתמש בכתר הקודש לתמוך בה קערת עדשים שלו. וגם להתפרנס במשא ומתן ימאס, מדהיא אומנות ליסטין (קידושין פ"ב א').

בדורות האחרונים מתעמקים רבים בפירושי מהר"ל מפראג ובהשקפותיו. תמוה מאוד שאין תשומת לב לדברי מהר"ל בנושא זה של אהב את המלאכה. מהר"ל ראה כאן "עיקר גדול", דרך לשלימות ואהבת השם. וכן כתב בפירושו "דרך חיים" על המשנה הנ"ל:

וזה שאמר אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות הוא שררה, בא הזוג הזה [שמעיה ואבטליון] לתקן את האדם באהבה וביראה. וזה, שראוי שיהיה שם שמים אהוב ע"י חכמים, וכדאיתא במסכת יומא בפרק יוה"כ (יומא פו, א) "ואהבת את ה' א־לקיך" — שיהא שם שמים מתאהב על ידך, שיהיה אדם קורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים, ודבורו בנחת עם הבריות, ומקחו ומשאו ומתנו בשוק נאה, ונושא ונותן באמונה; מה הבריות אומרים עליו, אשרי פלוני שלמד תורה, כמה יפים דרכיו, כמה מתוקנים מעשיו, עליו הכתוב אומר "ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר" (ישעי' מט, ג), וכמו שהתבאר ב"נתיבות עולם". והדבר שהוא כבוד התורה הוא כבוד המקום, והוא גורם לאהוב השי"ת כאשר אין תלמיד חכם צריך לבני אדם....

ודבר זה גורם בעונותינו בטול כבוד התורה, שאם לא היו הלומדים מתפרנסים מהם [מן הציבור] היתה התורה מתעלה מעלה מעלה, גם היו מוכיחים את הצבור, כי אשמת הצבור בראשם ולא היו נושאים פנים; אך עתה, כיון שצריכים להם, כל רב קונה אדון לעצמו. ולכך אמר שמעיה אהוב את המלאכה, ושנא את הרבנות שהוא המרחיק את המלאכה, ואל יחשוב כי מלאכה אינה כבודו, אדרבה, המלאכה נותנת לאדם כבוד. אמרו בפ' הנודר מן המבושל (נדרים מט, ב): ר' יהודה כד אזיל לבי מדרשא שקיל גולפא על כתיפו ואמר גדולה מלאכה שמכבדת את בעליה. ור"ל כי אל יחשוב אדם כאשר עושה מלאכה שדבר זה אינו כבודו, כמו זה לשאת גולפא על כתיפו, שזה אינו, כי גדולה מלאכה שמכבדת את בעליה שלא יגיע לאדם בזיון עד שיהיה צריך לבריות ויתבזה, ולפיכך אם הוא נושא גולפא על כתיפו כדי לישב עליו בבית המדרש בכבוד אין זה גנאי, והעושה מלאכה הוא מתעסק בכבודו. ולפיכך אמר אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות, כי אם יאמר שהמלאכה בזיון אליו, זה אינו, כי אדרבה, המלאכה יותר על כל, שמצלת אותו מן חטאים הרבה, ועל כל זה נותנת לו כבוד גם כן....

והבן איך הפליגו חכמים באהבת המלאכה, בפרט כאשר אוהב לעשות מלאכה, כמ"ש אהוב את המלאכה, ור"ל שעיקר המעלה כאשר **אוהב את**

המלאכה, ולא אמר בחור לך המלאכה. ובפרק קמא דברכות אמר, גדול הנהנה מיגיע כפו יותר מירא שמים, דאילו בהנהנה מיגיע כפו כתיב "אשריך וטוב לך", אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא, ואילו בירא שמים כתיב "אשרי איש ירא את ה'", ע"כ. ....ויש לך לדעת כי הנהנה מיגיע כפו אי אפשר שלא יהיה לו גם כן מן מדת האהבה ע"י מדה זאת, כי מאחר שהוא שמח ואוהב יגיע כפו אי אפשר גם כן שלא יאהב מי שחנן לו דבר זה, כי מי שנותן מתנה לאחר ואותה מתנה מקובלת ואהובה על המקבל ביותר, איך אפשר שלא יאהב מאוד מי שנותן המתנה אליו. וכבר אמרו שהאהבה יותר מהיראה, שהרי אצל האהבה כתיב "ועושה חסד לאלפים לאוהביו", ואצל היראה כתיב "ועושה חסד לשומרי מצותיו לאלף דור", הרי כי האהבה גדולה מן היראה. מי שאוהב הש"י ונהנה מיגיע כפו, אי אפשר שלא יהא לו ג"כ מדת האהבה. ולפיכך זכר אלו שניהם, נהנה מיגיע כפו וירא א־לקים, יחד, שהם כנגד היראה והאהבה, ואהבה גמורה נמצאת במי שנהנה מיגיע כפו, שכל ענינו השמחה והרצון, והוא מדת האהבה, מה שאינו ביראה. ולפיכך יש בו מדת האהבה גם כן, וזה אמרם גדול הנהנה מן יגיע כפו וכו' וכו'. על כן אמר **אהוב** את המלאכה, כי אהבת המלאכה על דרך שאמרנו כאשר נהנה מיגיע כפו נאמר עליו אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא. ואילו בשררה — הפך זה, שאמרו אוי לרבנות שמקברת את בעליה.... לפיכך בא להזהיר כאן שיאהב את המלאכה, **כי הוא דבר גדול שתולה בו עיקר גדול, בפרט אצל החכמים**, לא בלבד השלימות אשר הוא מגיע מן המלאכה, יותר על זה כבוד שמו ית', שראוי שמו ית' [להיות] אהוב בעולם ע"י חכמים בפרט.

והנה אבטליון השלים דבריו, כמו בכל מקום שהראשון מן הזוג מוסרו שיעשה, שדבר זה הוא שייך אל אהבת הש"י, ומכ"ש כי הענין הזה בעצמו הוא אהבת הש"י, שגורם לאהבה את ה' כאשר יראה תלמידי חכמים הנהגותם כראוי, שהם אוהבים את המלאכה ואינם חפצים ליהנות מן אחרים, שדבר זה הוא גורם לאהבה את ה'. גם כי אהבת מלאכה הוא שנהנה מיגיע כפו, שהוא המביא לאהבת הש"י, כמו שהתבאר למעלה... ולכך אי אפשר **שיהיה שלם באהבת הש"י רק ע"י אלו הדברים, שיאהב את המלאכה** וישנא את הרבנות ואל יתודע לרשות, שכל אלו מביאים אל ההכנעה להכניע עצמו תחת הש"י.

פרק ב

לאמיתו של דבר אין חידוש בדברי מהר"ל; דבריו מבוססים על דברי חכמינו

ז"ל. אין מדובר כאן בדברי מוסר והשקפה בלבד, אלא בדברי הלכה. וכן פסק הרמב"ם, הלכות תלמוד תורה, פרק ג, הלכה י—יא:

> כל המשים על לבו שיעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה ויתפרנס מן הצדקה, הרי זה חילל את השם, ובזה את התורה, וכיבה מאור הדת, וגרם רעה לעצמו, ונטל חייו מן העולם הבא, לפי שאסור ליהנות מדברי תורה בעולם הזה. אמרו חכמים — כל הנהנה מדברי תורה נטל חייו מן העולם. ועוד צוו ואמרו — אל תעשם עטרה להתגדל בהן ולא קרדום לחפור בהן. ועוד **צוו** — אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות, וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטילה וגוררת עון. וסוף אדם זה שיהא מלסטם את הבריות. מעלה גדולה היא למי שהוא מתפרנס ממעשה ידיו, **ומדת חסידים הראשונים היא**, ובזה זוכה לכל כבוד וטובה שבעולם הזה ולעולם הבא, שנאמר "יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך", אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא שכולו טוב.[1]

אין אנו דנים כאן בהיתר ללומדי תורה לקבל תמיכה כספית; נתעכב רק על המצב הרצוי, כמו שחז"ל ראו אותו. יש **חיוב** לעסוק במלאכה **ולאהוב** מלאכה, ובכך מחויב כל איש בישראל, גם לומדי תורה. מאידך דאגו חז"ל שכבודם של תלמידי החכמים לא ייפגע: "כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור אסור בעשיית מלאכה בפני שלשה" (קידושין ע, א). כמו כן פסק הרמב"ם: "תלמידי חכמים אינם יוצאין בעצמן לעשות **עם כל הקהל** בבנין וחפירה של מדינה וכיוצא בהן, כדי שלא יתבזו בפני עמי הארץ" (הלכות תלמוד תורה, פרק ו, הלכה י). חיוב מלאכה

1 מקובל היום להסתמך על דברי הרמב"ם, סוף הלכות שמיטה ויובל, כדי להוכיח שהיהודי השלם אינו מחויב לעבוד כדי לדאוג לפרנסתו. וז"ל הרמב"ם: ולא שבט לוי בלבד, אלא כל איש ואיש מכל באי העולם, אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להבדל לעמוד לפני ה' לשרתו ולעובדו לדעה את ה', והלך ישר כמו שעשהו הא־לקים, ופרק מעל צוארו עול החשבונות הרבים אשר בקשו בני אדם, הרי זה נתקדש קדש קדשים, ויהיה ה' חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים, ויזכה לו בעולם הזה דבר המספיק לו, כמו שזכה לכהנים ללויים. הרי דוד ע"ה אומר "ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי". תמוה הדבר שהמסתמכים על דברי רמב"ם אלה אינם קושרים את דבריו עם דבריו המפורשים בהלכות תלמוד תורה הנ"ל. לפי הרמב"ם גם תלמיד חכם אסור ליהנות מדברי תורה ומחוייב לעבוד כדי לדאוג לפרנסתו. זאת ועוד. הרמב"ם מדבר כאן ביחידי סגולה — "זה נתקדש קדש קדשים" — וקשה לראות כאן נורמה לרבים. ואפילו לגבי יחידי סגולה אלה, שנתקדשו קדש קדשים, לא התיר הרמב"ם להטיל את עצמם על הציבור; שכן כותב הרדב"ז כאן על דברי הרמב"ם: ודקדקתי בדבריו ז"ל שכתב "ויזכה לו בעוה"ז דבר המספיק לו" — ולא שישליך עצמו על הציבור, ועיין במה שכתב בפירוש משנת "ולא קרדום לחתוך בו", עכ"ל. דברי הרמב"ם ברורים ומאירים בזוהרם, ואשרי יחידי סגולה המגיעים ל"הרי זה נתקדש קדש קדשים" לפי כוונת הרמב"ם. יחידי סגולה אלה בודאי לא יגלו פנים שלא כהלכה בדברי הרמב"ם.

ואהבתה לחוד ושמירה מפגיעה בכבודם של תלמידי חכמים לחוד. וכן פסק הרמב"ם, הלכות סנהדרין, פרק כה, הלכה ד: כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור אסור בעשיית מלאכה **בפני שלשה** כדי שלא יתבזה בפניהם". וכן הוא בשו"ע ח"מ, סי' ח, סעי' ד.

ואכן, עומד לפנינו צו (כלשון הרמב"ם הנ"ל "ועוד **צוו** אהוב את המלאכה") אשר אין עליו חולקים. מצווים אנו לעבוד **ולאהוב** את המלאכה. אין זה דבר של מה בכך, שהרי גדולי ישראל ראו כאן נקודה יסודית בהשקפתנו, וכדברי מהר"ל: "לפיכך בא להזהיר כאן שיאהב את המלאכה כי הוא **דבר גדול** שתולה בו **עיקר גדול**, בפרט אצל החכמים, לא בלבד השלימות אשר הוא מגיע מן המלאכה, יותר על זה כבוד שמו ית', שראוי שמו ית' [להיות] אהוב בעולם ע"י חכמים בפרט".[2]

מעט, מעט מאוד עשינו להחדיר בקרבנו את אהבת המלאכה האמיתית הזאת. אלפי תלמידים כ"י מקבלים חנוך תורני בבתי ספר, תלמודי תורה וחדרים. האם הם שומעים על "ועוד ציוו — אהוב את המלאכה"?

צדדים שונים לאהבת המלאכה. הרמב"ם ומהר"ל מפראג הדגישו את אהבת המלאכה של כולם, כולל תלמידי חכמים אשר מתפרנסים בכבוד, וזה מוסיף כבוד שמים וכבוד לומדי התורה. כמובן אין לנו רשות לראות פגם בתלמיד חכם שאינו הולך בדרך זו, שהרי גדולי תורה המתיקו את הדין ולימדו סנגוריה על לומדי תורה שאין באפשרותם לא ליהנות מדברי תורה. לא בסנגוריה אנו עוסקים אלא ב"עוד ציוו — אהוב את המלאכה", ואין מי שחולק שצו זה עומד בתוקפו.

השם ית' נטע בכל אדם את הרצון לתקן את העולם, לשכללו ולהפרות אותו. ששת ימי המעשה קשורים ושזורים הם עם מעשה בראשית, ששת ימי בראשית, בהם ברא ה' את העולם. הארץ נתן לבני אדם, לבנותה ולתקן שממותיה, וכדברי הנביא ישעי': "כי כה אמר ה', בורא השמים הוא הא־לקים, יוצר הארץ ועושה הוא כוננה, לא תהו בראה לשבת יצרה, אני ה' ואין עוד" (ישעי' מה, יח). הרעיון הזה מופיע בצורות שונות אצל חז"ל. הרצון לייצר ולפתח את העולם, הוא רצון א־לוקי שיש להשתמש בו, הן בעבודת האדם עבור צרכיו הפרטיים, הן להתפתחות

2 במדינת ישראל נותנים, כידוע, דיחוי משירות צבאי לבני ישיבות. תנאי לכך הוא ללמוד בישיבה, ללא הכנסות מעבודה כל שהיא. התנאי הזה הוא הישג מפוקפק, מחדל רציני. וכי בן תורה אינו מחויב לפרנס את אשתו ובני ביתו? לא ניסינו להתנות את הדיחוי מהשרות הצבאי — שהוא חשוב ביותר ללומדי תורה — בצורה מקורית ללא גזרה על עבודה מצומצמת לבני תורה. את הדיחוי משרות צבאי יש להתנות בלימוד תורה של שש שעות ביום לכל הפחות, אי־נסיעה לחוץ לארץ (פרט למקרים מיוחדים), אי־קבלת רשיון נהיגה, ותנאים דומים, המוכיחים שאכן אין כוונת הדיחוי אלא ללמוד תורה, אך בלי שלילת התעסקות הכרחית ומינימלית במלאכה. הדבר דורש תיקון יסודי.

החיובית של החברה וכל העולם כולו. כנראה שכך כוונת הפסוק "אשר ברא א־לקים **לעשות**", השם ברא את העולם — לעשות, כדי **שאנו** נמשיך בעשייה, לבנות את הארץ ולמלאות אותה. עיון ברעיונות אלה מביא לאהבת מלאכה טהורה. גם בספרי קבלה וחסידות מודגש שעולם הזה הוא העולם שיש לתקנו ושאפשר לתקנו, ובזה יחודו של העולם הזה שאינו סטאטי אלא דינמי בעיקרו. עלמא תתאה אינו מושלם ויש לשכללו בגשם וברוח, וזה כל האדם. אין פלא, איפוא, שבורא העולם טבע בנשמתו של כל יהודי את הרצון לפעול ולעבוד. אהבת המלאכה היא אהבה טבעית ומקורה בנשמת האדם שממעל.

הרצון לעבוד ואף לאהוב את המלאכה טבוע בלב האדם, וכלשון בעל "חובות הלבבות" ב"שער הבטחון", פרק ג: "ולכל אדם יש חפץ במלאכה או סחורה מבלתי זולתה, כבר **הטביע הא־ל לה בטבעו אהבה וחיבה**". בעל "חובות הלבבות" מסביר שם שלכל אדם יש טבע למלאכה מסויימת, ועליו לבטוח בה' שימצא את פרנסתו 'לעמוד במצות הבורא, שציוה האדם להתעסק בסיבות העולם, כעבודת האדמה וחרישתה וזריעתה, כמו שכתוב (בראשית ב, טו): "ויקח ה' א־לקים את האדם ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה", ולהשתמש בשאר בעלי־חיים בתועלותיו ומזוניו ובנין המדינות והכנת המזונות....'. בהמשך דבריו חוזר בעל "חובות הלבבות" על חובתו של האדם להתנהג בדרך הטבעי: "ואין ראוי לו להניח האדמה מבלי עבודה וזריעה בבטחונו על גזירת הבורא, שתצמיח האדמה בלתי זרע שקדם לו" (שם, פרק ד).[3]

גם "תוספות יום טוב", תלמידו של מהר"ל מפראג, הדגיש את **האהבה** למלאכה. לפי דבריו כיון לזה רבי עובדיה מברטנורה. וז"ל תוספות יום טוב: "כתב הר"ב אפילו יש לו במה להתפרנס וכו', דהשתא אינו עושה המלאכה מפני שכרה אלא לאהבתה בעצמה, והיינו **אהוב** דקאמר ולא אמר **עשה** מלאכה".

וכן מסכם רבי מאיר להמן ז"ל בפירושו "מאיר נתיב" על מסכת אבות: "אך לא בלבד **למצוה** של עבודה מטיף מורנו הגדול שמעיה, אלא **לאהבת** המלאכה. רוב האנשים מביטים על העבודה כעל ענין של עמל וטרחה, והאדם הפטור מעבודה נראה להם כמאושר. כמה טפשים הם אנשים אלה, האמונים עלי השקפה כזאת!" גם רבי מאיר להמן ז"ל האריך על החובה של **אהבת** המלאכה, רעיון שיסודו בבריאת העולם. אכן "רבים המאמרים של חכמינו, בהם משדלים הם את האדם לאהוב את העבודה" (שם).

3 במקום אחר, בספר "הרב ש"ר הירש, משנתו ושיטתו", עמ' 175—171, הבאתי מקורות נוספים מרבי יעקב עמדן, רבי משה סופר והרב ש"ר הירש על הצורך להתעסק בישובו של עולם דוקא בארץ ישראל, עי"ש.

האהבה למלאכה מביאה **לשמחה** במלאכה. רבי יצחק דון אברבנאל מביא בפירושו "נחלת אבות" על פרקי אבות (קושטא רס"ה — 1505) את דברי הרמב"ם שהתוודעות לרשות, לשלטון, מביאה את האדם לכך שאין ביכולתו להתעסק כראוי בקיום המצוות. ודון יצחק אברבנאל, שהיה שר במלכות ספרד ופורטוגל מוסיף:

> והם באמת דברים מוצדקים, וגם אני אודהו, שכל ימי גדלתי בחצרי המלכים ובטירותם, ואוי לו למי שהכירם ונתקרב אליהם, ואשריו מי שיתרחק מהם ומכבודם, ולא יתקרב כי אם למלך מלכי המלכים הקב"ה, וכמאמר המשורר "ואני קרבת א־לקים לי טוב". והנה אמר החכם הזה **אהב** את המלאכה, ולא **עסוק** במלאכה, להגיד שאין טוב לאדם שיעשה המלאכה על צד ההכרח והאונס, מתדאג עליה ובעל כרחו, אבל שיאהב אותה, אז **יעשנה בשמחה ובטוב לבב**, וכמ"ש דוד "יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך", ודרשו — אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא. ולכן היו רבים מחכמי ישראל בעלי מלאכה....

בקשר לזה מסביר דון יצחק אברבנאל שהתרחקות מהשררה והרבנות ואהבת המלאכה שקולות כנגד עשרת הדברות כולן, בניגוד לאהבת השררה ואי־עשיית מלאכה המביאות לאי־קיום מצוות רבות. והוא ממשיך:

> ומה יפו דברי שלמה שאמר על זה "ידוע תדע פני צאנך, שית לבך לעדרים" (משלי כז, כג), ויתר הפסוקים אשר פירושם אצלי לשבח לפאר ולהדר חיי אדם המתעסק בשדה במלאכת מרעה צאנו ובורח מהשררה והרבנות בתוך אנשי העיר. ולכן אמר "ידוע תדע פני צאנך", ר"ל אל תאמר אפקוד את צאני אל הרועים ואני אשתרר במדינה, לא תעשה כן, אבל אתה בעצמך ידוע תדע פני צאנך, ובזה תשית לבך לעדרים — ובהם יהיו כל מחשבותיך...

וכן כתב רבי שמואל די אוזידה, בעל "מדרש שמואל" על מסכת אבות (ויניציה שמ"ה — 1585), וז"ל:

> כוונת השלם הזה לומר שלא יהיה אוהב שכר המלאכה שנוטל על עשייתה ושונא המלאכה עצמה וקץ בה בעת שהוא טורח ויגע בה, אלא יהיה שמח עם המלאכה עצמה, וייהנה וישמח בעת עשייתה כאילו אינה עליו לטורח. ועל כזה ארז"ל גדול הנהנה מיגיעו יותר מיראת שמים, ר"ל לא שיהנה משכר היגיע וממה שנותנים לו בשכרו על מלאכתו, אלא **יהיה נהנה ושמח**

מן היגיע עצמו ושמח במה שחלקו לו מן השמים להיות בעל מלאכה. ולפי שיש אומנות בזויה, כמו סנדלר ופחמי וכיוצא, ועל כזה אמר "ושנא את הרבנות" — אף שתהיה אדם גדול ורבן, שנא את הרבנות ואהוב את מלאכתך, שכן היו עושים גדולי החכמים, שיש מהם שהיה סנדלר או פחמי או כורת עצים מן היער.

כעין זה מובא שם במדרש שמואל גם בשם הר"י ן' שושן ז"ל: "ושיהי' אוהב את המלאכה, לא שיעסוק בה ולבו נוהג בגאוה, והוא עושה כמוכרח ואנוס, כי אם **בשמחה וטוב לב".**

את עבודת ששת ימי המעשה יש לעשות "בשמחה וטוב לב". ומול זה באה אזהרת התורה בפרשת התוכחה (דברים כח, מז): "תחת אשר לא עבדת את ה' א־לקיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל".

גם מהר"ם אלאשקאר ז"ל האריך בביאור "אהוב את המלאכה" ומביא בשם אחרים את החשיבות של הנהנה מיגיע כפיו. בין השאר מובא שם:

לא תחשוב שבאדם אחד שלומד חצי היום וחצי היום במלאכה, שאין שכר חצי היום של המלאכה כשכר חצי היום של הלימוד; על כן בא לומר שהקורא שעה אחת ביום ונהנה מיגיעו הוא יותר ממי שקורא היום כולו ואינו עושה שום מלאכה כדי לקיים את התורה, כי כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וכו'.

פרק ג

הרעיון של תיקון העולם והשלמתו ע"י עבודה מעוגן במקורות שונים בתורה ומדרש. ואף יותר מזה: מצוותיו של הקב"ה אחרי הבריאה באו ללמדנו שיש להשלים את הבריאה ולנצל את הכוחות שהקב"ה טבע בתוך הבריאה. היהודי ממשיך בזה את דרך ה' ואף מגיע למדרגה הגבוהה של "ובו תדבקון". כאן טמונה האפשרות להגיע לקרבת א־לוקים. וזה לשון המדרש, ויקרא רבה, פרק כה, ב:

ר"י ב"ר סימון פתח: "אחרי ה' א־לקיכם תלכו" (דברים יג, ה), וכי אפשר לבשר ודם להלוך אחר הקב"ה, אותו שכתוב בו "בים דרכך ושבילך במים רבים וכו'", ואתה אומר "אחרי ה' א־לקיכם תלכו". "ובו תדבקון" (דברים שם), וכי אפשר לבשר ודם לעלות לשמים ולהידבק בשכינה, אותו שכתוב בו "כי ה' א־לקיך אש אוכלה", וכתיב "כרסיה שביבין די נור" (דניאל ז,

ט), וכתיב "נהר די־נור נגד ונפק מן קדמוהי" (שם, י), ואתה אומר "ובו תדבקון". אלא מתחלת ברייתו של עולם לא נתעסק הקב"ה אלא במטע תחילה, הדא הוא דכתיב "ויטע ה' א־לקים גן בעדן מקדם", אף אתם כשתיכנסו לארץ לא תתעסקו אלא במטע תחילה, הדא הוא דכתיב "כי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל" (ויקרא יט, כג).

בריאת העולם היא היסוד הא־לוקי של העולם, ועל האדם, ובמיוחד על היהודי, להשלים את הבריאה ולנצל את הכוחות האדירים הנמצאים בעולם הנברא. כל מה שאנו משכללים את העולם, מוסיפים אנו להשלמת הבריאה — "אשר ברא א־לקים — לעשות". אף במצות מילה יש לראות את הרעיון שמצווים בני ישראל להשלים את הבריאה. גופו של הילד הנולד לא נברא מושלם, יש לתקנו בהיותו בן שמונה ימים כפי רצון הבורא, ללמד אותנו על חיוב העשייה וההשלמה שהקב"ה טבע בבריאה.

וכך יש לראות את כל עבודות האדמה, במיוחד בארץ ישראל. מצות יישוב ארץ ישראל מקיפה כל פעולה למען השלמת הארץ ובנינה, להפריח שממותיה ולבנותה. עבודה זו יש לעשותה באהבה — אהוב את המלאכה — ואין לראות בה מקור פרנסה גרידא. לדאבוננו רבים חושבים בעיקר על "שעות עבודה" ו"ימי חופש", הקצבה ממשרד זה והלואה ממוסד זה, עד שלא נשאר לנו זמן לחשוב על "אהוב את המלאכה", עד שאין אנו חשים שמחוייבים אנו לחנך את ילדינו לאהבה זו.

"אהוב את המלאכה" שבתפיסת חכמינו ז"ל אינו מסתפק במלאכה לשם השלמת הבריאה. לפי חז"ל נותנת לנו המלאכה את הרשות ליהנות מהעולם. הבריאה ניתנה לנו כדי להשלימה ולשכללה, ורק כאשר אנו פועלים למטרה זו אנו רשאים ליהנות מהבריאה.

וזה לשון אבות דרבי נתן, פרק אחד עשר:

רבי שמעון בן אלעזר אומר: אף אדם הראשון לא טעם כלום עד שעשה מלאכה, שנאמר (בראשית ב, טו) "ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה", והדר — "מכל עץ הגן אכול תאכל". רבי מאיר אומר: אף הקב"ה לא השרה שכינתו על ישראל עד שעשו מלאכה, שנאמר (שמות כה, ח) "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם". רבי יהודה בן בתירא אומר: מי שאין לו מלאכה לעשות מה יעשה, אם יש לו חצר חרבה או שדה חרבה ילך ויתעסק בה, שנאמר "ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך", ומה תלמוד לומר "ועשית כל מלאכתך" — להביא את מי שיש לו חצרות או שדות חרבות

ילך ויתעסק בהן..... שמענו לאנשים, לנשים מניין, שנאמר (שמות לו, ו) "איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקודש". לטפלים מנין, שנאמר (שם) "וייכלא העם מהביא".

חז"ל לא ראו במלאכה מקור פרנסה גרידא, אלא תנאי לזכותו של האדם ליהנות מהעולם, ואף תנאי להשראת השכינה בישראל. אין פלא, איפוא, בדברי חז"ל שם:

"כשם שהתורה ניתנה בברית כך המלאכה ניתנה בברית".

חכמינו ז"ל ציוו לאהוב את המלאכה. אך לא די בזה; רצוי לגור בסביבה אוהדת מלאכה, בארץ שיש בה הכרח לעבוד. בכך ראו חז"ל את אחת הסיבות של בחירת ארץ ישראל.

וז"ל מדרש רבה, בראשית, פרשה לט, י:

אמר רבי לוי: בשעה שהיה אברהם מהלך בארם נהרים ובארם נחור, ראה אותן אוכלים ושותים ופוחזים. אמר, הלואי לא יהא חלקי בארץ הזאת. וכיון שהגיע לסולמה של צור, ראה אותן עוסקין בניכוש בשעת הניכוש, בעידור בשעת העידור. אמר, הלואי יהא חלקי בארץ הזאת. אמר לו הקב"ה "לזרעך אתן את הארץ הזאת".

המלאכה היא תנאי להתפתחות המוסרית של האדם, אף לזרעו של אברהם אבינו. חז"ל לא ראו במלאכה רק הצלה מהשלילה, שמירה מניוון מוסרי. המלאכה היא כולה חיובית. על ידי עבודה בנאמנות זכה יעקב אבינו לישועת ה'. לא זכות אבות עמדה לו כדי להינצל מחותנו לבן אלא עבודתו.

וזה לשון מדרש רבה, בראשית, פרשה עד, י:

"את עניי ואת יגיע כפי". רבי ירמיה אמר: חביבה היא מלאכה מזכות אבות, שזכות אבות הצילה ממון ומלאכה הצילה נפשות. זכות אבות הצילה ממון, שנאמר "לולי א־לקי אבי א־לקי אברהם ופחד יצחק כי עתה ריקם שלחתני", ומלאכה הצילה נפשות שנאמר "את עניי ואת יגיע כפי ראה א־לקים ויוכח אמש".

אכן, **חביבה** היא מלאכה מזכות אבות.

פרק ד

המלאכה, יגיע כפיים של היהודי, מהוה חלק של עבודת השם. באמצעות המלאכה דואג היהודי בצורה מכובדת לפרנסתו. מלאכתו בששת ימי המעשה משלימה את הבריאה. החקלאי העובד את אדמתו או הנגר העושה שולחן או כסא מקיים את רצון הבורא לנצל את אוצרות הטבע לטובת בני אדם. בעבודתו לטובת האנושות מפתח היהודי את אישיותו בצורה נעלה, שותף הוא למעשה בראשית ואף נשמתו מחטהרת.

ותורתו מה תהא עליה? האם אין סכנה שמלאכתו לא תתן לו אפשרות ללמוד תורה? שאלה נכבדה למדי. ישנם יחידי סגולה אשר מציעים להם שותפות של "ישששכר וזבולון". אכן לומדי תורה אשר זוכים לשותפות כזו, **ולומדים תורה ללא ביטול והפסקה**, זוכים לעצמם ולכלל ישראל. אך זאת אינה דרך של רבים.

ומה עם רוב רובו של עם ישראל המתלבטים בשאלה זו של "תורה מה תהא עליה"? נביא כאן דברי רבי משה ן' מכיר זצ"ל, אחד "מרבנן קדישי קשישי בעה"ק צפת תוב"ב", כדברי הרב חיד"א (שם הגדולים, ח"א, אות מ', סי' קנה; וח"ב, אות ס', סי' ט). בספר "סדר היום" (פרק "סדר עסקיו ועסקי שמים ושינת היום") כותב הרב המחבר על החיוב להתעסק במלאכה "וכל מי שהוא ירא שמים ורודף צדקה וחסד, צריך שיתפרנס ממעשי ידיו ומיגיע כפיו, ולא יטיל עצמו על הציבור, כי **פוגם כבוד ה' וכבוד התורה והעבודה וכבודו בעיני הבריות**, מלבד שמצד הדין והיושר והסברה הנכונה אין ראוי להסתפק מממון אחרים... והלא בידים ורגלים בראני בורא עולם י"ו כאשר ברא לחברי, ולמה לא אבקש לי מנוח אשר ייטב לי ואעשה רצון בוראי י"ו ואתפרנס ממעשי ידי ומיגיע כפי". וממשיך בעל "סדר היום":

> ואם אמר יאמר בטענות ותואנות, איך אעשה מלאכה ואבטל למודי ועבודתי, ומתי אעשה גם אנכי לביתי להשלים נפשי, והתורה ארוכה מארץ מדה, והיום קצר והמלאכה מרובה. הטענה חזקה, לכאורה, אבל כשתעיין בה בדקות השכל הנה נשברה ואינה טענה מספקת, מפני **שזה וזה מציווי המלך מלכו של עולם ית', הוא ציווה על לימוד התורה והוא ציוה על המלאכה**, למה נבטל ציווי זה מפני זה ושניהם כאחד טובים וקיימים ואי אפשר לזה בלא זה. אבל הענין הוא שלא יעשה מלאכתו קבע ותורתו עראי ח"ו, אלא המלאכה תהי' עראי, כדי להשיב נפשו מדי יום ביום, ואין לבקש אחר המותר, והי' ה' מבטחו, כי הוא המכין טרף ומזון לבריותיו...[4]

4 אין להעלים עין ממה שכתב בעל "סדר היום" שאם מציעים לת"ח לתמוך בו ע"מ שילמד תורה

אשרי המגיע לדרגה הגבוהה של "ואספת דגנך — הנהג בהן מנהג דרך ארץ" כדברי רבי ישמעאל (ברכות לה, ב). אין זו דרך קלה כלל, ללמוד תורה ועם זאת לקיים מצות "ואספת דגנך". אך זו דרך סלולה ורצויה.

אמר אביי: הרבה עשו כרבי ישמעאל ועלתה בידן (שם).

לכך אנו זקוקים — לאוצר גדול של אהבת ה', אהבת התורה ואהבת המלאכה.

ולא יתבטל ממנה כלל, עליו לקבל זאת ואסור לו לסרב: ומ"מ אני אומר שאם אינו מדעתו להתפרנס מאחרים ולהטריח לבריות, אלא שאחרים אומרים לו אין רצוננו שתתבטל מלמודך ואפי' רגע א', למוד תורה וכל מחסורך עלינו — כענין זה נ"ל שמותר להטריח; ואדרבה, אם אינו גומר כוונתם חטא בא על ידו, כי היה יכול לזכות לעצמו ולאחרים ואינו רוצה. וכן מצינו ישששכר עם זבולון, וכמה כיוצא בהן בגמרא. וראוי לו לאיש כזה להתחזק בלמודו, כי מן השמים סייעוהו ושלחו את מזונו וטרפו לתוך שיניו, ואין לבעוט בטובה הבאה לו מן השמים וכן ממרחק תביא לחמה. וע"ז סומכי' החכמים והתלמיזים המקבלים הספקה ולומדים, שמרצונם הטוב נותנים להם ומזכים אותם, עכ"ל. אך תנאי לדרך זו: "אינו מדעתו להתפרנס מאחרים ולהטריח לבריות".

הרב קלמן כהנא

החיוב ללמד בנו אומנות

בגבור חמת המציק — עם עלות הצורר ימ"ש לשלטון בגרמניא, החלה ההטפה להסבה מקצועית של הנוער לעבודה ולמלאכה, בפרט בקשר להכנה לעליה ארצה. במסגרת ארגון הנוער החלוצי "הנוער האגודתי" שפעל בשנים אלה, התקיימו לא־מעט דיונים על ערך העבודה, והם היו מלווים בפעולות מעשיות לייסוד נקודות "הכשרה" לחקלאות ולמלאכה לקראת העליה ארצה. הופיעה אז (אלול תרצ"ה) חוברת דקה בגרמנית בשם: "הערכת העבודה ביהדות". בחוברת זו הסתמך ר' שאול לוסטיג ז"ל על אוסף מאמרי חז"ל רבים שמהם הסיק מסקנותיו. אני כשלעצמי בחנתי אז (אפשר להמליץ על כך — כד הוינא טליא) רק מאמרי חז"ל הלכתיים בקשר להערכת העבודה, והגעתי למסקנות האומרות:

א) אין לייחס ערך עצמי לעבודה ולמקצוע. הם הכרחיים לאפשר פרנסתו של אדם ועשויים גם להצילו מן העבירה.
ב) יש לבכר פרנסתו של אדם ע"י עבודה על הזדקקות לצדקה.
ג) יש אנשים אשר העבודה אינה מכבדת אותם.

עמדתי שם גם על הברייתא בקדושין כ"ט ע"א השונה: האב חייב בבנו למולו ולפדותו וללמדו תורה ולהשיאו אשה וללמדו אומנות. שלשת החיובים הראשונים הובאו על־ידי הרמב"ם בצורה ברורה ב"היד החזקה".

בהלכות מילה פ"א ה"א ופ"ג ה"א, נקבע שמצוה על האב למול את בנו. ובהלכות בכורים פ"א ה"א נאמר שמצות־עשה לפדות כל איש מישראל בנו, ושם בהל' ב' איתא שחייב לפדות את בנו. ובריש הלכות תלמוד תורה נקבע, שקטן — אביו חייב ללמדו תורה.

בענין להשיאו אשה, מצאנו בהלכות איסורי ביאה פכ"א הכ"ה: מצות חכמים שישיא אדם בניו ובנותיו סמוך לפרקן, שאם יניחם — יבואו לידי זנות או לידי

הרהור. עכ"ל. מקור הלכה זו הוא במסכת יבמות ס"ב ע"ב: המשיאן סמוך לפרקן — עליו הכתוב אומר "וידעת כי שלום אהלך".

לשון זו — "מצות חכמים", כתב הרמב"ם בהלכות איסורי ביאה ספ"ב בהתייחסות למה שנאמר שם ביבמות בענין בת אחותו, וכן בהלכות אישות פט"ו ה"ט כתב "וכן ציוו חכמים" בקשר לכיבוד האשה המוזכר במס' יבמות שם. וב"עינים למשפט" שם במס' קדושין, ציין הגר"י אריאלי זצ"ל לעיין בהל' איסורי ביאה פכ"א הכ"ה, וכלומר שאין המצוה להשיא אשה לבנו מפורשת בדבריו, רק נרמזת. ואכן, אין היא נרמזת במילואה, שהרי במס' קדושין מדובר בחיוב להשיא בנו, ואין הדבר קשור בסמוך לפרקו אלא הינו חיוב מוחלט. ואף אם נבוא לומר שמתוך האמור במס' יבמות צמצם הרמב"ם האמירה שבברייתא בחלותה, אך היא מצומצמת גם בחיובה לעומת שאר האמירות. המסקנה המתבקשת היא, שלאמירות שבברייתא במס' קדושין מייחס הרמב"ם דרגות חיוב בלתי זהות: תלמוד תורה ופדיון הבן — מגדירן הרמב"ם כחובה, במילה כתב הרמב"ם, שאם עבר האב ולא מל — ביטל מצות עשה ובית דין מצווים למול אותו הבן, וכל שלשת החיובים הם מצוות עשה מן התורה, והחיוב להשיא את בנו סמוך לפרקו — הינו מצות חכמים.

והנה בחיוב ללמדו אומנות, המוזכר בברייתא, לא צויין ב"עין משפט" מקומו בפוסקים. הג"ר אברהם סופר זצ"ל בהערותיו למאירי בקדושין (עמ' 174 הערה ג') ציין, דהא דמלמדו אומנות הושמט ברמב"ם ובטור שו"ע, והצריך בירור למה השמיטוהו[1]. ובמיוחד כאן, כשהלכות אחרות שבאותה ברייתא הוזכרו — קשה ענין ההשמטה וצריך בירור, ומה עוד שלא לגמרי הושמט, כי כבר העיר הג"ר אברהם סופר (שם) לעיין בהלכות שבת פרק כ"ד ה"ה, ששם כתב הרמב"ם שתינוק ללמדו אומנות — הוי מצוה ומותר לדבר בזה בשבת, על פי דברי תנא דבי מנשה במס' שבת ק"נ ע"א. וב"עינים למשפט" הפנה עוד להלכות רוצח פ"ה ה"ה, שם נקבע, שהאב שהרג את בנו בשוגג — גולה על ידו, אבל אם ייסר בנו כדי ללמדו אומנות ומת — פטור. וזה בהגבלה, שאם למדו אומנות אחרת שאינו צריך לה — הרי הוא גולה. מקורה של הלכה זו הוא במס' מכות ח' ע"א.

לפי הנאמר נראה, כי שלושה מחיובי האב כלפי הבן שהוזכרו בברייתא

1 והנה, אין כל הדעות שוות בנוגע לכך, אם עלינו להסיק מסקנות מההשמטה בדברי הרמב"ם. עי' בדברי החזו"א בהערותיו לשו"ת "שרידי אש" למו"ר הגאון ריי"י ויינברג זללה"ה (חלק ב' עמ' שכ"ז): "ואין ללמוד דין מהשמטת טושו"ע, שלא סמכו הטושו"ע מעולם להורות לנו מתוך השמטתם וכו'", וזו היתה כנראה עקרונית גם דעת מרן בקשר להשמטת הרמב"ם. אך עם זאת כתב (דמאי י"ד י"ט): "והר"מ השמיטו, ועל כרחך שפירש כאן פירוש אחר, דזדאי אין ראוי להשמיט דבר הרגיל תדיר המשנה את עיקר הדין". הרי שיש מקום לדון בהשמטה.

בקידושין — הם מצוות חיוביות, שחיים האחרות — להשיא אשה לבן וללמדו אומנות — הינן בגדר מצוה, אשר האחת מהן מצות חכמים המוגבלת לפרקו של הבן, והשניה הינה מצוה, אך לא ראינו הגדרתה כחיובית ברמב"ם. ויש להניח, שהעובדא שלא הוזכרה כמצוה — חיובית — יש לה משמעות, ולא ראינו דנים בכך. ואולי יש לומר, שמקורה בדברי רבי נהוראי (קידושין ס"ב ע"א): מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד בני אלא תורה. ומה שכתב המאירי לקידושין ל' ע"ב (עמ' 179) כל שלמדו תורה אין צריך ללמדו אומנות אחרת, שיש תורה יש קמח, ולימוד תורה ואמנות לצדדין נשנו — אולי זו דעת הרמב"ם, שהרי אין להניח שאין המאירי מחייבו ללמדו תורה בכל אופן[2]. ועיין במאירי שם שכתב שיש מפרשים שחייב בשחיהן, וברמב"ם, כאמור, אינו מפורש.

אך הרי"ף (קידושין פ"א תצ"ח) והרא"ש (פ"א אות מ') הביאו הברייתא בשלמותה, כלומר גם חובת האב ללמד בנו אומנות. ויעויין ב"שלטי הגיבורים" פסקי הריא"ז בגליון הרי"ף, וכן "קרבן נתנאל" על הרא"ש, שלדעתם אומנות לאו דוקא, אלא הוא הדין תגרות ועיסקא. וכך מפורש במאירי (שם), בהסבר דעת יש מפרשים שחייב ללמדו גם תורה וגם אומנות, שאם למדו בעסק ובפרקמטיא — אינו צריך אומנות אחרת.

2 וע' באור הלכה סי' ש"ו סעיף ו' ד"ה וללמדו ספר: ומ"מ גם זה שמלמד לבנו אומנות צריך לכולי עלמא ללמדו מתחילה, וגם בעת שהוא עוסק במלאכתו, תורה ויראת שמים...

"ויאמר עשו יש לי רב" (ל"ג ט)
"ויאמר יעקב וגו' וכי יש לי כל" (ל"ג י־יא)

ועיין ברש"י ז"ל. ואפשר גם לאמר, כי בשני הפתגמים הללו הביעו שניהם את השקפותיהם על העולם הזה. עשו אמר "יש לי רב", כלומר, אמנם יש לי הרבה, אבל מי שיש לו מנה — רוצה מאתים, ויעקב אמר "יש לי כל", כלומר, לא חסר לי מאומה. עשו נתן עיניו בממון ובחמדת העולם ויעקב הסתפק במה שיש לו.

("חפץ חיים" על התורה, בראשית)

הרב משה לוינגר

המעבר ממלאכה עפ"י שיטת ר' ישמעאל למלאכה עפ"י שיטת רשב"י

בגמרא ברכות דף ל"ה ב', הובאה מחלוקת ר' ישמעאל ורשב"י בענין "ואספת דגנך". ובהמשך הסוגיא שם: אמר רבב"ח וכו' דורות הראשונים, עשו תורתן קבע ומלאכתן עראי — זו וזו נתקיימו בידן, דורות האחרונים, שעשו מלאכתן קבע ותורתן עראי — זו וזו לא נתקיימה בידן.

ויש מקום לשאול שלש שאלות — הסטורית, סגנונית וענינית־פנימית.

שאלה הסטורית: מתי הסתיימו "דורות הראשונים" ומתי החלו "דורות האחרונים"? יש מקום לומר — בתקופת נח, כמו שאמרו באבות (פ"ה מ"ב): עשרה דורות מאדם עד נח... עשרה דורות מנח עד אברהם. יש מקום לומר — באברהם, כמו שאמרו חז"ל: "בהבראם" (בראשית ב' ד') — **אברהם**, אברהם נקרא "עמודו של עולם", עד אברהם היתה תקופת הכנה ומכאן ואילך — תקופת הממשות. יש מקום לומר — בזמן מתן תורה, שהרי העולם היה מותנה בקיומו עד למתן תורה, כמו שדרשו חז"ל על הפסוק "יום הששי" (בראשית א' ל"א, שבת פ"ח א'). אולי — בסוף בית ראשון, ואולי — בסוף בית שני. ואולי הכוונה, לסוף התקופה של למוד תורה שבעל פה — בע"פ ממש. ואולי — סוף תקופת המשנה, ואולי סוף תקופת הגמרא. ישנן אפשרויות כ"כ מרובות למלים "דורות הראשונים" ו"דורות האחרונים".

שאלה סגנונית: רשב"י מקשה על דברי ר' ישמעאל באריכות מרובה, ומציין את כל המלאכות: חורש, זורע, קוצר, דש, זורה. — מה כל האריכות?. יתר על כן, "חורש בשעת החרישה", "זורע בשעת הזריעה", "קוצר בשעת הקצירה", "דש בשעת הדישה וזורה בשעת הרוח" — מדוע פירוט כה רחב למציאות "שאין ישראל עושין רצונו של מקום"?

שאלה ענינית־פנימית: הרי ידוע, שדוקא רשב"י — מגלה מעיינות הנסתר הפנימיים — הכיר את כל הכוחות הפנימיים החבויים בבני אדם רחוקים —

בפושעי ישראל ועוד, וכיצד דוקא על ידו מתגלה מעין ניכור וזרות כלפי מי שמלאכתו ב"ואספת דגנך" ?

לכן נראה לפרש מסוף הגמרא לראשיתה: דורות הראשונים הם דורות המאמינים בחי־העולמים ומתוך כך זורעים, מתוך תורתם קבע — קביעות התורה והאמונה — מגיעים למלאכה. דורות האחרונים, הינם דורות שמתוך המלאכה־השליחות (מלאך=שליח) עוברים אל האמונה, מלאכתם קבע ונקודת מוצא ותורתם מושפעת לעתים מזומנות וארעיות. מתוך הבקורת על נקודת המוצא — המלאכה — נשים לב לסגנון שאלת רשב"י.

רשב"י בהרחבת דבריו מקשה על מי **ששועה** ופונה יתר על המידה אל המלאכה, וממנה הוא מנסה לעלות אל העולם הרוחני. אכן, הוא מקשה על מי שמרחיב את עולם היצירה — חורש, זורע, קוצר, דש וזורה, וכל מלאכה נעשית בעתה ובזמנה במלא המרץ ותשומת הלב, "**בשעת** החרישה", "**בשעת** הזריעה", "**בשעת** הקצירה", "**בשעת** הדישה", "**בשעת** הרוח". על האדם, לדעת רשב"י, להתחיל מלמעלה, "עושין רצונו של מקום" — זוהי הרצייה, ומתוך כך, ורק מתוך כך, מלאכתו־שליחותו — נעשית ע"י אחרים. קודם כל "אחרים" — ישראל, ואח"כ "אחרים" — הזרים, "ועמדו זרים ורעו צאנכם". גם הם המשך ויניקה מסוימת מישראל. יש "אחרים" מהבית ויש "אחרים" זרים. הגמרא ציינה את המקור של "עושין רצונו של מקום" ואת סוף ההשפעה — "ועמדו זרים ורעו צאנכם", והאמצע — מובן ממילא.

מאידך — אומר רשב"י — "בזמן שאין עושין רצונו של מקום", כשמקור הרצייה, המחשבות ותשומת הלב אינו מתחיל ב"מקום", אז מלאכתן נעשית על ידי עצמן. מחמת חוסר הכח וחוסר עוז של תורה — אין האדם יכול למשוך מישהו אחר אל דרכו ומלאכתו נעשית על ידי עצמו בלבד, ומתוך מצבו הירוד הוא עוד ירד יותר ויותר עד שהוא צריך לעשות מלאכת אחרים — את המלאכות ה"מאוחרות" ביותר, לעבוד בארצות נכר, באוירת נכר, ואפילו עבור אויב ח"ו. מתוך מצב של חוסר רצייתו של מקום — קשה להשאר בשליחות של אמצע, בשליחות שיש בה קצת יראת שמים, קורטוב של אמונה, והולכים ושוקעים יותר ויותר בשליחות המנותקת מרצונו של מקום. וממילא מתורצת גם השאלה השלישית. דוקא רשב"י רואה את שורשי המלאכה, את הרצייה המביאה לידי מלאכה. "ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום" (תהלים כ"ט י"א), ואין עז אלא תורה. אמונה — זה סדר זרעים, מאמין בחי העולמים וזורע (שבת ל"א א' ותוס' שם). מתוך ה"על סדר" של האמונה — "אדון עולם אשר מלך בטרם כל יציר נברא... ואחרי ככלות הכל לבדו ימלוך נורא" — מגיעים לסדר זרעים.

ובכל זאת — למרות הדרך הגבוהה הזו — "הרבה עשו כרבי ישמעאל ועלתה בידן, כרבי שמעון בר יוחאי — ולא עלתה בידן". בשעת העליה, גם לעלות למדרגת רבי ישמעאל — הינה מדרגה גבוהה. בתקופות שהיינו בגלות, מנותקים מכל חיי בנין ויצירה של עם בארצו — גם הקצה־השליחות־של ר' ישמעאל היא מדרגה גבוהה. גם היא **"עלתה** בידן". גם היא עליה. בדורות האחרונים, עשינו מאמצים רבים "לאזרח" את המלאכה עפ"י שיטת ר' ישמעאל. אך בע"ה הננו מתקרבים להמשך העלייה, לישראל ואח"כ גם לעולם כולו, עפ"י שיטת רשב"י — "לכו **ונעלה** אל הר ה' אל בית א־לקי יעקב וירנו מדרכיו ונלכה בארחותיו, כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים" (ישעיהו ב' ג').

רשימת המשתתפים בקובץ
(לפי סדר המאמרים)

הרב דוד בן־ציון קליין — רבו של המושב השיתופי "יסודות".
יעקב ברונר — יו"ר המרכז העולמי של "פועלי אגודת ישראל" ויו"ר המרכז החינוכי "יד בנימין".
הרב שבתי דב רוזנטל — סופר וספרן המועצה הדתית–ירושלים. מו"ל ספרי הגרצ"פ פראנק זצ"ל – רבה של ירושלים.
הרב אלימלך בר שאול זצ"ל — רבה של רחובות וראש ישיבת "הדרום".
הרב יעקב פילבר — רבו של קיבוץ "חפץ חיים", לשעבר ראש ישיבת "ירושלים לצעירים" שע"י ישיבת "מרכז הרב".
הרב שלמה אבינר — רבו של הישוב בית־אל, לשעבר רבם של קיבוץ לביא ומושב קשת.
שמואל עמנואל — חבר קבוצת שעלבים.
אפרים יעיר — חבר קיבוץ טירת צבי.
הרב הושע רבינוביץ — רבה של קבוצת בארות־יצחק.
ד"ר משה זקס — אגרונום, חבר קבוצת שעלבים ויו"ר המכון לחקר החקלאות על־פי התורה.
משה אונא — חבר קיבוץ שדה אליהו, לשעבר ח"כ.
פרופ' מנחם אלון — שופט בית המשפט העליון, ירושלים.
אהרן נחלון — חבר קיבוץ שדה אליהו.
ד"ר יוסף בורג — שר הפנים והדתות וח"כ. לשעבר שר הדואר ושר הסעד.
מאיר אור ז"ל — ממיסדי קבוץ טירת צבי.
הרב מאיר שלזינגר — ראש ישיבת שעלבים, ורבה הראשון של קבוצת שעלבים.
הרב יעקב אריאל — רבו של כפר מימון וראש ישיבות ימית ו"בית יהודה".
הרב נפתלי בר־אילן — חבר הרבנות הראשית – רחובות, לשעבר רבה של קב' בארות יצחק.
הרב משה גנץ — ר"מ ישיבת שעלבים, לשעבר רבו של קבוץ לביא.

צוריאל אדמנית ז"ל — חבר קבוצת יבנה.

הרב הלל ברוקנטל זצ"ל — רבו הראשון של קיבוץ חפץ חיים.

הרב קלמן כהנא — ראש ביהמ"ד הגבוה להלכה בהתישבות החקלאית — ירושלים, לשעבר ח"כ ורב בקיבוץ חפץ חיים.

הרב שמעון וייזר — ראש כולל "נאות יעקב", כפר סבא, לשעבר ראש ביהמ"ד הגבוה להלכה בהתישבות החקלאית — שעלבים.

הרב רפאל אויערבך — ירושלים. לשעבר רבה של קבוצת שעלבים.

ד"ר ידידיה כהן — חבר קיבוץ סעד וממיסדי "ישיבת הקיבוץ הדתי".

הרב יוסף אפרתי — ראש המחלקה ההלכתית של המכון לחקר החקלאות על-פי התורה.

הרב יונה דברת — רבו של המושב השיתופי "מבוא חורון".

מאיר שילוח — חבר קבוצת יבנה.

הרב יחזקאל ליכטנשטיין — רבה של קבוצת עין הנצי"ב.

יונה עמנואל — עורך רבעון "המעין", ירושלים.

הרב משה לוינגר — רבה של קרית ארבע, חברון, לשעבר רבם של קיבוץ לביא ומושב נחלים.

רשימת המאמרים שהודפסו בעבר

חברה לתורה ועבודה של רבני ירושלים לפני 60 שנה — שנתון "שנה בשנה" תשכ"ג (יו"ל ע"י "היכל שלמה" – ירושלים).

"שטר התקשרות" של חברת "אהבת שלום" — תולדות חכמי ירושלים, מאת רא"ל פרומקין, ח"ג עמ' 51–54, ירושלים תרפ"ט [הדפסה מחודשת: תל אביב תשכ"ט].

קנין וחברה — ספר "מערכי לב" ח"ב, עמ' 179.

תורת השיתופיות ע"פ ההלכה — "עמודים" מס' 382, מנ"א תשל"ז, עמ' 374.

על השותפות והשיוויון בקיבוץ התורתי — אגרת "השלמת ציוד" (פנימי), שעלבים ניסן תשל"ח.

שלי ושלך — "עמודים" מס' 214, אדר תשכ"ד, עמ' 147.

חטאת הציבור מול חטאת יחיד — "עמודים" מס' 381, תמוז תשל"ז עמ' 344.

מושב שיתופי? — קובץ "לדרכה של קשת" – תשובות ובירורים מפי הרב שלמה אבינר בעניני ישוב.

הקבוצה בעיני ההלכה — "עמודים" מס' 387, טבת תשל"ח, עמ' 112.

תקנות הקהל ומשמעותן לחברה הקיבוצית — "חוק ומשפט והחברה הקיבוצית", הוצאת הקבה"ד, סיון תשכ"ד.

תוקפן ההלכתי של החלטות האסיפה להגבלת הוצאות חתונה — "השלהבת שלנו" (עלון קב' שעלבים) מס' 568, אלול תשמ"ג.

כח הרוב — קובץ "לדרכה של קשת".

"ולקחתם לכם"... משלכם — "עמודים" מס' 123, תשרי תשי"ז, עמ' 24.

"ולקחתם לכם" – תגובות — "עמודים" מס' 124, חשון תשי"ז, עמ' 12.

הקנין בקבוצה לעניני הלכה — "עמודים" מס' 128, אדר ב' תשי"ז, עמ' 8.

החברות הקיבוצית־שיתופיות לאור ההלכה — קובץ "כנס לומדי המשנה היומית" (היכל שלמה תשכ"ג).

הקיבוץ כשותפות וכקהילה בהלכה — קובץ "תחומין" א' (יו"ל ע"י "צמת", אלון שבות תש"מ).

מושג הערבות במצוות אצל חכמינו הראשונים — "בתוך הזרם ונגדו" – אסופת מאמרים מאת צוריאל אדמנית ז"ל, בהוצ' מזכירות הקה"ד, ת"א תשל"ז, עמ' 33.

גישתנו למצות השמיטה — "צרור ידיעות" עלון קיבוץ חפץ חיים, תשי"א.

תכנון תורתי לקיבוצים הדתיים — "המעין", טבת תשכ"ו.

החבר ורכוש הקיבוץ — "אצלנו" (עלון קב' לביא), מס' 306, 329.

אבדן ציוד ומוסר עבודה — קובץ "לדרכה של קשת".

אחריותו של רכז קניות — "השלהבת שלנו" (עלון קב' שעלבים).

הלכות כספים בקיבוץ — קובץ "תחומין" א'.

פקדונות חברים — דף הלכה ק"א, עלון קבוצת בארות יצחק.

אורח צדקה בקבוצה — ספר זכרון למרדכי ויזר, קב' יבנה תשמ"א.

גמילות חסדים וצדקה בקבוצה — ספר זכרון לאביגדור קראוס ז"ל, משואות יצחק תשמ"ג.

בעלות על "תקציב אישי" — דף הלכה ל', עלון קבוצת בארות יצחק.

הכתובה בקיבוץ — דף הלכה ק"ח, עלון קבוצת בארות יצחק. "עמודים" מס' 378, ניסן תשל"ז, עמ' 242.

הלכות לשון הרע בקבוץ — קובץ "תחומין" ב' ("צמת" אלון שבות, תשמ"א).

נצירת הלשון באסיפת חברים — "אצלנו" (עלון קב' לביא), מס' 240.

שמירת סודיות בדיוני ועדות — "אצלנו" (עלון קב' לביא), מס' 320.

כיבוד הורים באספת חברים — קובץ "תחומין" ב' (הופיע במאמר: כיבוד הורים בקיבוץ).

קריאת חמיו וחמותו בשמם הפרטי — קובץ "תחומין" ב' (הופיע במאמר: כיבוד הורים בקיבוץ).

דין ודברים בין חבר ומוסדות הישוב — "קול ברמה" (עלון מושב קשת) מס' ק"ט.

היחיד והציבור בחיים הדתיים של הקבוצה — "בתוך הזרם ונגדו" – אסופת מאמרים מאת צוריאל אדמנית ז"ל, בהוצאת מזכירות הקבה"ד, ת"א תשל"ז – עמ' 248.

בין הורים למחנכים — דף הלכה קי"ט, עלון קבוצת בארות יצחק.

ההלכה ויישומה בחברה הקבוצית שיתופית — "קודש וחול בחיינו" — מאיר שילוח, קב' יבנה תשמ"א. ספר זכרון למרדכי ויזר, קב' יבנה תשמ"א.

קידוש בשבת בבתי ילדים — "השלהבת שלנו" (עלון קב' שעלבים) פ' וירא תשל"ח, "ניב המדרשיה" תשל"ח-ט.

ערוב תבשילין בקיבוץ — "אצלנו" (עלון קב' לביא), סיון תשל"ט.

להיות רב בקיבוץ — "עמודים" מס' 390, ניסן תשל"ח, עמ' 237.
רבנות בקיבוץ — ספר זכרון למרדכי ויזר, קב' יבנה תשמ"א.
מעמד הרב או מעמד הישוב? — "קול ברמה" (עלון מושב קשת) מס' כ"ח.
תורה ומלאכה — "ציונים" (עלון קב' עין הנצי"ב) מס' 424, ט"ו בשבט תשמ"א.

In 1981, Shaalvim, a kibbutz affiliated with the Poale Agudat Yisrael Movement celebrated its 30th anniversary. It was proposed at that time to commemorate the event by publishing a book which would include Responsa composed by leading Rabbinic figures in response to questions submitted to them by members of religious Kibbutzim, as well as articles written by leading members of the religious kibbutz movements. As the project developed, it was decided to include articles written by prominent Rabbis and intellectuals who themselves are not Kibbutz members but who have addressed issues important to Kibbutz life.

The more than sixty articles and Responsa are subdivided into the following topics:

1. Communal life and equality
2. Communal life and Jewish religious law
3. Issues in everyday life
4. Spiritual leadership in a communal society
5. In praise of work

Books concerned with social ideals usually deal with generalized conceptions of the good life — utopies which one should strive to achieve. They often neglect the role of the individual in the success or failure of their conceptions. In this book, the first two sections place equal emphasis on both the individual and the social aspects of communal life. The issue of a communal democratic society is viewed in the light of the Halacha. In the third section, we find Responsa and articles which deal specifically with issues of personal interrelationships — those issues which often constitute the real matter of human life and which in the final analysis determine the individual's happiness or lack of it. Articles in this section deal with topics like enhancing mutual respect in the communal assembly, refraining from slander, respect due to one's parents in the setting of an equalitarian society.

The same section contains articles dealing with: Work ethics, responsibility of the individual toward communal possessions, respect for the personal belongings of the fellow member in the communal society, etc.

It is our conviction that this book will contribute a different and innovative approach in the search of a better and just society.

The Editors

Editorial Board:

Rabbi Raphael Auerbach
Rabbi Shimon Weiser
Shmuel Emanuel

©
1984

Kibbutz Shaalvim
D.N. Ayalon 73 225
Israel

Ha-Kibbutz Ba-Halacha

The Kibbutz and Jewish Religious Law

Anthology

Edited by

Kibbutz Shaalvim

in conjunction with

The Religious Section of the Youth and Hechalutz Department
of the World Zionist Organization, Jerusalem

and

"Yad Shapira" — Allon Shvut